

The Military Approach of the Second Term of the Islamic Consultative Assembly Members Towards the Iran-Iraq War

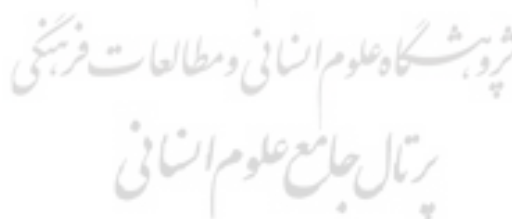
Touran Mansouri¹

Abstract

In Iran, the Islamic Consultative Assembly (Parliament) is a crucial decision-making body, regarded as a legacy of the Constitutional Revolution. Given the significant role of Parliament in the country, exploring its stance on the imposed Iraq-Iran War is a subject worthy of scholarly attention. Additionally, examining the Parliament's position on the imposed war can enhance our understanding of this event.

This study employs thematic analysis based on document studies and aims to answer the question: What was the military stance of the second term representatives of the Islamic Consultative Assembly towards the imposed Iraq-Iran War? The findings show that, with the onset of the imposed Iraq-Iran War, the representatives' stance focused on strengthening the country's military forces by providing military equipment and facilities, paying attention to infrastructure, managing military operations correctly, implementing the conscription law, and emphasizing the role of the Basij in the war.

Keywords: Military Strategy, Imposed War, Islamic Consultative Assembly, Second Term, Parliament Representatives

1. Ph.D. in Islamic Revolution History: Faculty of Literature and Humanities, Bu-Ali Sina University, Hamadan, Iran. Email: kapo_1365@yahoo.com

رویکرد نظامی نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی در قبال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران

توران منصوری^۱

چکیده

در ایران، مجلس شورای اسلامی به عنوان میراث انقلاب مشروطه، از ارکان مهم تصمیم‌گیری در ارتباط با مسائل مهم کشور است. با عنایت به جایگاه مجلس در کشور، بحث درباره مواضع مجلس در قبال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، از موضوعات درخور توجه برای پژوهش است. از طرفی واکاوی مواضع مجلس شورای اسلامی در برابر جنگ تحمیلی می‌تواند به ما در درک بهتر این رویداد کمک کند. روش به کار گرفته شده در این پژوهش، تحلیل مضمون با تکیه بر مطالعات اسنادی است. پژوهش بر پایه مشروح مذاکرات دوره دوم مجلس شورای اسلامی به دنبال پاسخگویی به این پرسش است که مواضع نظامی نمایندگان دوره دوم مجلس اسلامی در قبال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران چه بوده است؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که با شروع جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، موضع‌گیری نمایندگان در راستای تقویت نیروهای نظامی کشور با تأمین امکانات و تجهیزات نظامی آن‌ها، توجه به زیرساخت‌ها، مدیریت صحیح عملیات‌های جنگی، اجرای قانون نظام وظیفه و تأکید بر نقش بسیج در جنگ بود.

کلیدواژه‌ها: راهبرد نظامی، جنگ تحمیلی، مجلس شورای اسلامی، دوره دوم، نمایندگان مجلس.

۱۰

سال ششم

بهار و تابستان ۱۴۰۳

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:

۱۴۰۳/۲/۰۷

تاریخ پذیرش:

۱۴۰۳/۰۳/۲۹

صص: ۲۱۶-۱۹۳

شاپا چاپ: ۶۳۲۸-۲۵۳۸

الکترونیکی: ۱۶۵۵-۲۷۱۷

DOR: 20.1001.1.25386328.1403.6.10.8.1

۱. دکترای تاریخ انقلاب اسلامی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه بوعلی سینا، همدان، ایران، Email:

kapo_1365@yahoo.com

مقدمه و بیان مسئله

داشتن نیروهای نظامی از ملزومات نظام سیاسی هر کشوری برای محافظت از خود در برابر بیگانگان و تهاجم خارجی است. اولین تلاش‌ها در ایران برای تقویت بعد نظامی کشور در دوره صفویان و زمان شاه‌عباس صفوی انجام گرفت. با روی کار آمدن رضاشاه، با تقلید از آموزش و تسلیحات نظامی کشورهای غربی، تغییرات اساسی در امور نظامی ایران ایجاد شد که نابودی ساختار نظامی قبلی ایران را به دنبال داشت. با توجه به اینکه یکی از پایه‌های قدرت محمدرضاشاه را ارتش تشکیل می‌داد، تجهیز ارتش و صرف بودجه‌های هنگفت برای خرید تسلیحات نظامی و آموزش نظامیان، از سیاست‌های دوره پهلوی دوم به شمار می‌رفت. با پیروزی انقلاب اسلامی، نخست سیاست محدود کردن ارتش و اهداف آن که برای ایفای نقش «ژاندارم محلی آمریکا» آماده شده بود، به کار گرفته شد، اما با حمله عراق به ایران، هزینه‌های نظامی دوباره رو به افزایش نهاد (رزاقی، ۱۳۷۶: ۲۷۷-۲۷۸).

انتخابات مجلس دوم شورای اسلامی در شرایطی برگزار شد که چندین سال از پیروزی انقلاب اسلامی و جنگ خارجی گذشته بود. انتخابات این دوره از مجلس، با مجلس پیشین تفاوت‌هایی داشت که مهم‌ترین آن، ملاک مقبولیت افراد در این دوره بود. بارزترین ویژگی برای مقبولیت افراد، اعتقاد به اسلام، انقلاب و مردمی بودن آن‌ها بود. در نتیجه چنین اقدامی، تعدادی از گروه‌های سیاسی مخالف انقلاب که از راه یافتن به انتخابات دوره دوم مجلس بازماندند، دو گزینه انتخاب کردند یا به منازعه مسلحانه برخاستند و یا اینکه دم از تحریم انتخابات زدند و یا به دلیل نداشتن انگیزه، از حضور در انتخابات خودداری کردند (سهراب‌لو، ۱۳۹۰: ۴۶-۴۷). در همین رابطه امام خمینی (ره) معتقد بودند گروه‌های فعال در انتخابات باید در درجه نخست معتقد به اسلام و اجرای صحیح آن باشند و با اساس نظام جمهوری اسلامی تقابلی نداشته باشند (صحیفه امام، ۱۳۸۹: ۱۸/۱۷۳-۱۷۴)؛ در نتیجه چنین رویه‌ای برخی از گروه‌های سیاسی از جمله جبهه ملی و حزب توده به دلیل نداشتن ملاک‌های فوق از راه یافتن به انتخابات بازماندند. نهضت آزادی نیز با انتقاد به شرایط انتخاباتی موجود، معتقد بود خفقان سیاسی بر جامعه حاکم است (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۱: ۵۲۷).

مرحله نخست انتخابات در ۲۶ فروردین ۱۳۶۳ مصادف با میلاد حضرت علی (ع) برگزار شد که در نتیجه آن، ۱۲۱ نفر برای نمایندگی مجلس انتخاب شدند. همچنین در نتیجه مرحله دوم انتخابات که در ۲۷ اردیبهشت ۱۳۶۳ برگزار شد، ۱۳۰ نفر نماینده به مجلس راه یافتند. دیگر نمایندگان در انتخابات میان‌دوره‌ای برگزیده ملت شدند (کارنامه مجلس شورای اسلامی دوره دوم، ۱۳۶۴: ۱۴۳-۱۴).

مجلس دوم در شرایطی افتتاح شد که در کشور، جنگ عراق علیه ایران که در شهریور ۱۳۵۹ شروع شده بود، همچنان ادامه داشت؛ بنابراین از اهم وظایف نمایندگان، اتخاذ رویکرد نظامی متناسب با ارزش‌های حاکم در قبال جنگ مذکور بود. براین اساس پژوهش حاضر درصدد است با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوا متکی بر روش تحلیل مضمون به سؤال اصلی پژوهش پاسخ دهد که نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی در زمینه نظامی در قبال جنگ تحمیلی چه موضعی اختیار کردند؟ برای پاسخ به این سؤال، متن مشروح مذاکرات دوره دوم مجلس شورای اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است تا الگوی مواضع نظامی نمایندگان استخراج شود.

پیشینه پژوهش

در ارتباط با مسائل نظامی دوران جنگ عراق و ایران پژوهش‌های مختلفی انجام شده است. مرادپیری و حشمتی (۱۳۹۵) جدید با نگارش مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی مقایسه‌ای راهبرد جمهوری اسلامی ایران و عراق در دوران جنگ از دیدگاه فرماندهان دوران دفاع مقدس» درصدد تحلیل راهبردهای به کار گرفته شده توسط جمهوری اسلامی ایران و عراق در رویارویی با همدیگر در سه سطح ملی، نظامی و عملیاتی هستند. حسین علایی (۱۴۰۰) از فرماندهان هشت سال دفاع مقدس، در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی و ارزیابی راهبردهای دفاعی و نظامی جمهوری اسلامی ایران در دوران جنگ هشت‌ساله را مورد بررسی و ارزیابی قرار داده است. فروتنی (۱۳۹۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل سیاست دفاعی امام خمینی در دفاع مقدس» درصدد تبیین و تحلیل اهداف و اصول

راهبردهای سیاست دفاعی امام خمینی در مدیریت هشت سال دفاع مقدس و نتایج آن با تأکید بر بیداری اسلامی است. زرقانی (۱۴۰۰) نیز در مقاله خود با عنوان «بررسی و تبیین راهبردهای دفاعی حضور امام خمینی در دفاع مقدس» به بررسی و تحلیل راهبردهای دفاعی امام خمینی در طول هشت سال جنگ تحمیلی پرداخته است. همچنین کتابی تحت عنوان «بررسی مواضع نظامی امام خمینی در جنگ ایران و عراق» نوشته محسن افضلی و امیر محسن زادگان (۱۳۹۶) توسط انتشارات مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس چاپ شده است. در این اثر نگارندگان در هفت فصل تلاش دارند سیاست‌ها، راهبردها، فلسفه و منطق راهبردها و مواضع نظامی امام خمینی را در طول دوران دفاع مقدس بررسی و تبیین نمایند.

با مطالعه آثاری که اشاره شد می‌توان دریافت، این آثار اغلب، بررسی و تحلیل راهبردهای نظامی ایران و امام خمینی به‌عنوان رهبر انقلاب در مقابل عراق در طول هشت سال دوران دفاع مقدس را مورد توجه و واکاوی قرار داده‌اند؛ از این‌رو مسئله موردنظر این تحقیق، مورد پژوهش قرار نگرفته است. از این حیث، مقاله حاضر دارای نوآوری و بداعت است.

روش‌شناسی پژوهش

از روش‌های رایج تحلیل محتوای کیفی، تحلیل مضمون است که مورد استفاده پژوهشگران حوزه‌های مختلف اعم از علوم سیاسی، تاریخ، ادبیات، جامعه‌شناسی و هنر قرار می‌گیرد. در یک تقسیم‌بندی کلی، می‌توان روش‌های تحلیل محتوای کیفی را در دو دسته قرار داد: ۱. روش‌هایی که برپایه جایگاه نظری یا معرفت‌شناسی استوار هستند. ۲. روش‌هایی که از جایگاه معرفت‌شناسی یا نظری مستقل هستند؛ از این‌رو ابزار تحقیقاتی مناسبی برای تحلیل داده‌هایی با حجم زیاده و پراکنده هستند، تحلیل مضمون در این دایره قرار دارد (عابدی‌جعفری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۵۶). در حقیقت تحلیل مضمون، روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، فرآیندی برای تحلیل داده‌های متنی است که طی آن، داده‌های پراکنده و متنوع به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌شود (همان: ۱۵۴).

پژوهشگر در این روش، در ابتدا داده‌ها را جمع‌آوری و سپس مطالب مهم را احصا و کدگذاری می‌کند (بخت‌آزمای و منتظر خراسان، ۱۳۹۶: ۱). تم یا مضمون، مهم‌ترین واحد در این

روش است که از آن به عنوان عنصر اصلی این روش یاد می شود که قرار است در تجزیه و تحلیل محتوا، مورد توجه قرار گیرد. در واقع مضامین، معانی خاصی هستند که از یک جمله یا پاراگراف برداشت می شود؛ بنابراین محتمل است که یک جمله حاوی چند مضمون و یا یک مضمون واحد باشد (شیخ زاده و بنی اسد، ۱۳۹۹: ۱۲-۱۳). از این رو می توان از تحلیل مضمون به عنوان روشی برای تعیین، تحلیل و بیان الگوهای موجود درون داده ها استفاده کرد. علاوه بر این، روش مزبور این قابلیت را دارد که داده ها را سازمان دهی و با جزئیات توصیف و جنبه های مختلف موضوع پژوهش را تفسیر کند (کمالی، ۱۳۹۷: ۱۸۹). این قابلیت تحلیل مضمون حاکی از توانایی آن برای الگوسازی در مطالعات کیفی است که می توان از آن برای شناسایی مضامین و ارائه الگو بهره برد (طالب، ۱۴۰۱).

متنی که در این مقاله مورد تحلیل واقع شده است، مشروح مذاکرات دوره اول مجلس شورای اسلامی است که در چندین هزار صفحه تدوین شده است. انتخاب مشروح مذاکرات مجلس با این هدف بوده که داده های تحقیق، صرفاً با تکیه بر سخنان و مواضع نمایندگان مجلس شناسایی و استخراج شوند تا از این طریق بر واقعیت امر منطبق باشد. در ابتدا دوره اول مجلس شورای اسلامی، مطالعه و سپس متن و متغیرهای مربوط به مواضع فرهنگی نمایندگان در ارتباط با جنگ، استخراج و کدگذاری شده است. در ادامه داده های استخراج شده، تلخیص، طبقه بندی و مورد پردازش قرار گرفته و مراحل زیر به ترتیب انجام شده است:

تحلیل متن و کدگذاری، تبدیل مضامین پایه به سازنده، تبدیل مضامین سازنده به فراگیر، ترسیم شبکه مضامین، تبیین و توصیف مضامین.

سؤالات پژوهش

۱- نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی در زمینه نظامی در قبال جنگ تحمیلی چه مواضعی اختیار کردند؟

یافته های پژوهش

۱- جریانات سیاسی مجلس دوم شورای اسلامی

جریان‌ها و گروه‌های فعال سیاسی در انتخابات این دوره از مجلس عبارت بودند از: حزب جمهوری اسلامی، جامعه روحانیت مبارز تهران، جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، سازمان مجاهدین انقلاب اسلامی، انجمن اسلامی معلمان، دفتر تحکیم وحدت و خانه کارگر (سهراب‌لو، ۱۳۹۰: ۴۷-۴۶؛ وزیری، ۱۳۹۴: ۶۷). با اعلام نتایج، اکثریت آرای تهران به حزب جمهوری اسلامی تعلق گرفت. صاحب‌نظران علت عمده شکست دفتر تحکیم وحدت در مقابل حزب جمهوری اسلامی را عوامل زیر عنوان می‌کنند: حمایت ضعیف روحانیت از کاندیداهای دفتر تحکیم وحدت، عدم امکان استفاده دفتر تحکیم وحدت از تجمعات مذهبی چون نماز جمعه و اینکه دفتر تحکیم وحدت کاندیداهای مستقل شناخته شده معدودی داشت (علی بابایی، ۱۳۸۴: ۱۱/۶۷-۶۶).

با پیروزی انقلاب اسلامی و شرایط خاص حاکم بر کشور به دلیل وضعیت جنگی، عملیات مسلحانه گروه‌های مخالف، دشمنی کشورهای بزرگ، کشور نیازمند وحدت و انسجام بود؛ از این رو مسئولین نظام وجود احزاب با گرایش‌های متنوع را مفید به حال جامعه نپا نمی‌دانستند. حجت‌الاسلام دعاگو در خاطرات خود چنین می‌گوید: «حضرت امام معتقد بودند که در فرهنگ ایرانی‌ها حزب پایه محکمی ندارد» (کلاچیان، ۱۳۸۲: ۲۵۲-۲۵۱). نمایندگان دوره دوم مجلس را نیز نیروهای خط امام از حزب جمهوری اسلامی و جامعه روحانیت مبارز و سایر احزاب انقلابی تشکیل می‌داد. حجت‌الاسلام مصطفی ناصری از نمایندگان دوره اول و دوم مجلس در این باره چنین می‌گوید: «در مجلس اول همه گروه‌ها و احزاب نماینده داشتند و چون هماهنگ و یکدست نبودند، در روند کارها و سرعت تصمیم‌گیری‌ها مشکل ایجاد می‌کرد... مجلس دوم پالایش شد و از گروه‌های دیگر کسی نبود؛ یعنی همه نیروهایی بودند که وفادار به انقلاب و اسلام و مملکت بودند و مجلس دوم از این نظر یکدست بود» (آقای جیره‌نده، بسطامی، ۱۳۷۸: ۶۹-۶۸).

۲- وضعیت نظامی عراق و ایران پس از آزادسازی خرمشهر

با شکست عراق در عملیات بیت‌المقدس، ارتش این کشور روحیه خود را از دست داد و بخشی از نیروهای آن به پشت خطوط مرزی عقب‌نشینی کردند. تلاش نیروهای عراقی بر دفاع از بصره متمرکز شد زیرا حفظ این شهر برای آن‌ها اهمیت استراتژیکی و حیاتی داشت. بر همین اساس ارتش عراق با اتخاذ راهبرد «دفاع ایستا»، یگان‌های خود را در دره‌های مرزی مستقر ساخت و

در جبهه‌های زمینی، آرایش دفاعی به خود گرفت. البته در صورت حملات نیروهای زمینی ایران، حمله به مراکز نفتی و اقتصادی ایران را در اولویت برنامه‌های خود قرار داده بود تا از پیروزی‌های ایران و ورود آن‌ها به درون خاک عراق جلوگیری نماید. بر همین اساس تلاش در گسترش توان نظامی و اصلاح ساختار دفاعی خود نمود (علایی، ۱۳۹۱: ۵۲۴-۵۲۸).

با آزادسازی خرمشهر و تهاجم نیروهای ایران، عراق به موضع انفعالی کشیده شد تا درصدد رفع نقاط ضعف خود برآید. هدف مطلوب غرب در چنین شرایطی بازداشتن ایران از تعرض به عراق و بالطبع ایجاد رکود در جبهه و متوقف ساختن قوای نظامی ایران بود؛ از این رو از طرفی فشارهای سیاسی-تبلیغاتی جهانی به جمهوری اسلامی را در صدر برنامه‌های خود قرار داد و از طرف دیگر تسلیح عراق با جنگ‌افزارهای پیشرفته را بیش‌ازپیش عملیاتی کرد (ولایتی، ۱۳۷۶: ۱۳۸).

۳- راهبرد نظامی ایران پس از آزادسازی خرمشهر

از مهم‌ترین وظایف فرماندهان نظامی، تنظیم و تدوین راهبرد نظامی مناسب برای انجام عملیات‌ها است. به دنبال اشغال خرمشهر و بسیاری از مناطق ایران توسط ارتش عراق، راهبرد نظامی ایران از حالت تدافعی که از سال اول جنگ اتخاذ شده بود، به راهبرد آزادسازی سرزمین اشغالی تغییر پیدا کرد. برای اجرای این راهبرد، سپاه و ارتش توانایی و امکانات خود را به صورت مکمل یکدیگر به کار بردند (علایی، ۱۴۰۰: ۶۰).

پس از آزادسازی خرمشهر، ایران نتوانست راهبرد تهاجمی که در پیش گرفته بود را با همان قوت ادامه دهد تا از فرصت ایجاد شده پس از شکست دشمن استفاده کند و به تعقیب او پردازد. در حقیقت کمبود نیروی نظامی و رزمی مانع عمده‌ای بود که ایران نتوانست اهداف عملیات رمضان را در همان مرحله سوم عملیات بیت‌المقدس کسب کند (موسوی قویدل، ۱۳۹۳: ۵۴۳).

به دنبال آزادسازی خرمشهر، امام خمینی (ره) مخالف پیشروی رزمندگان ایران در داخل خاک عراق بود (محقق، ۱۳۹۳: ۱۶۳)؛ اما اکثریت مسئولان کشور با راهبرد عبور از مرز و پیشروی در خاک عراق اتفاق نظر داشتند تا از این طریق امتیازات کافی از عراق برای پایان دادن به جنگ کسب کنند. محسن رضایی، اظهارات هاشمی رفسنجانی در دومین جلسه شورای عالی دفاع پس از

آزادسازی خرمشهر را مورد اشاره قرار می‌دهد که چنین عنوان ساخت: «ما باید برویم و یک نقطه‌ای مثل چاه‌های نفت مجنون را بگیریم که وقتی اعلام آتش‌بس می‌کنیم و پای میز مذاکره می‌رویم یک چیزی دستانمان باشد تا بتوانیم به عراق فشار بیاوریم و حقوقمان را بگیریم» (محقق، ۱۳۹۳: ۱۶۳).

از دیدگاهی کلی، ایران برای رسیدن به اهداف و خواسته‌های خود مبنی بر تنبیه متجاوز، دریافت خسارت و آزادسازی مناطق اشغالی خود، سه گزینه استراتژیک در پیش رو داشت: ۱- توقف در مرزها همراه با استفاده از یک دیپلماسی قوی و تهدیدآمیز با هدف دریافت غرامت؛ ۲- ادامه جنگ به منظور سقوط صدام و حزب بعث؛ ۳- ادامه جنگ و تصرف مناطقی با ارزش استراتژیک در عمق خاک عراق به منظور وادار کردن عراق و حامیان او با هدف برکناری صدام و دریافت غرامت. به تدریج ایران گزینه سوم را انتخاب کرد؛ زیرا در صورت انتخاب گزینه نخست و احتمال طولانی شدن مذاکرات صلح، ترس از تجدید حملات عراق وجود داشت. انتخاب گزینه دوم نیز جنگی طولانی و فرسایشی را رقم می‌زد؛ بنابراین گزینه سوم را برگزید تا عراق و حامیان منطقه‌ای‌اش را به پذیرش خواسته‌ها و اهداف خود وادار سازد (همتی و دلاوری، ۱۳۹۴: ۲۴۸-۲۴۹).

در نتیجه تحولات جنگ، امام خمینی (ره) با رعایت شروطی با ورود به خاک عراق موافقت کرد. این شروط عبارت بودند از: ۱- عدم ورود به جاهای پرجمعیت از قبیل شهر بصره ۲- عدم آسیب به مردم ۳- اطلاع‌رسانی به مردم قبل از شروع حمله جهت ترک منطقه (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۹۹: ۳۳۶). چنین به نظر می‌رسید که راهبرد «عبور از مرز» نه تنها منجر به اتمام جنگ نمی‌شد بلکه دو طرف درگیر را وارد جنگی طولانی و فرسایشی با تلفات سنگین می‌ساخت. درعین حال فرمانده کل سپاه معتقد به در پیش گرفتن استراتژی نظامی تا سقوط صدام بود (رضایی، ۱۳۸۸: ۲۴)؛ اما در نتیجه شکست در عملیات رمضان، استراتژی جنگی ایران به سمت تصرف مناطقی با ارزش نظامی یا اقتصادی در عمق خاک عراق سوق پیدا کرد تا از آن‌ها به عنوان برگ برنده در چانه‌زنی‌های سیاسی به منظور خاتمه دادن به جنگ بهره ببرند (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۲: ۸۹).

در قالب چنین راهبردی از اواخر سال ۱۳۶۱ تا پایان سال ۱۳۶۴ عملیات‌هایی تحت عناوین والفجر مقدماتی، خیبر، بدر و والفجر ۸ انجام گرفت. با ادامه جنگ پس از عملیات والفجر ۸، پیروزی‌های

نظامی ایران رو به افول گذاشت. همزمان دستگاه دیپلماسی جمهوری اسلامی ایران نیز نتوانست هماهنگ با تحولات نظامی جبهه‌ها به راهی برای پایان دادن به جنگ دست پیدا کند؛ از این رو جنگ شدت گرفت و جبهه‌های درگیری گسترش پیدا کرد و دامنه آن به شهرها و خلیج فارس کشید. از این رو بهره‌گیری از راهبرد تصرف مناطق مهم و استراتژیک با شکست مواجه شد. در حقیقت عراق پس از عبور نیروهای ایران از اروندرود در اواخر سال ۱۳۶۴، راهبرد توسعه جنگ در خلیج فارس را در پیش گرفت. در همین رابطه از بهار ۱۳۶۵ حمله به نفت‌کش‌ها و پایانه‌های ایران در خلیج فارس را هدف قرار داد و برای این منظور علاوه بر استفاده از میگ‌های ۲۵ روسی از تسلیحات نظامی فرانسوی بهره برد؛ تا حدی که فرانسه در سال ۱۹۸۶ نزدیک به ۲۷۰ موشک اگزوسه در اختیار عراق قرار داد (تیمرن، ۱۳۷۳: ۴۵۴).

نیروی هوایی عراق پس از گرفتن بمب‌های لیزری، توانست جنگ نفت‌کش‌ها را در خلیج فارس گسترش دهد. در چنین شرایطی بود که نیروهای دریایی سپاه، برای مقابله با عراق و حمایت‌های گسترده قدرت‌های بزرگ از این کشور، راهبرد «جنگ نامتقارن» اتخاذ کرد. این راهبرد در تمامی ابعاد جنگ و سطوح آن از استراتژیک گرفته تا عملیاتی و تاکتیکی، کاربرد داشت (joint Strategy Review, 1999: 2).

با این وجود راهبرد ایران در سال‌های پایانی جنگ تداوم جنگ تا سقوط صدام و تنبیه متجاوز و سقوط حزب بعث بود. تخمین فرمانده کل سپاه برای سقوط حزب بعث عراق و صدام، برنامه‌ریزی عملیات‌هایی با استفاده از ۱۵۰۰ گردان رزمی و بسیج ظرفیت‌های کشور در این راستا بود که از نظر کارشناسان مربوطه امکان تأمین و تجهیز چنین نیروی امکان‌پذیر نبود. البته ناگفته نماند که این تخمین جهت حرکت به سمت بغداد، صورت گرفته بود (محقق، ۱۳۹۳: ۱۷۰). در واقع توان کشور کفایت انجام یک عملیات بزرگ را می‌داد. با این وجود ایران در سال ۱۳۶۶ در صدد رسیدن به پیروزی نظامی بود. آقای خامنه‌ای، رئیس‌جمهور در همان سال در این باره چنین گفت: «ما تا رسیدن به پیروزی قطعی نظامی دست بردار نیستیم» (اردستانی و ایزدی، ۱۳۹۸: ۴۳۷).

۴- تحلیل مضمون مواضع نظامی نمایندگان دوره دوم مجلس شورای

اسلامی

در جدول ۱ کدگذاری نمایندگان انجام شده است. برای هر نماینده به ترتیب یکی از حروف انگلیسی اختصاص داده شده که در قسمت ارجاع‌دهی به‌منظور جلوگیری از تطویل، به‌جای تکرار اسم هر نماینده، کد اختصاص داده شده به وی ذکر می‌شود.

جدول ۱: مشخصات نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی

نام و نام خانوادگی	حوزه انتخابیه	دوره مجلس	کد
علی خرم‌تائی	سقز و بانه	دوم	I
محمدامین طرفی	آبادان	دوم	AC
محسن مجتهد شبستری	تهران	دوم	CD
علی رحم یوسف پور	اردل	دوم	CH
قنبر کبیری	مرودشت	دوم	DH
میرابوطالب حجازی	رشت	دوم	EA
نورالله عابدی	بهبهان	دوم	C
رحمت‌الله رحمتی	قمشه	دوم	CR
رحیم عزیززاده باروق	اردبیل	دوم	DW
عباس دوزدوزانی	تهران	دوم	GI
ابوالفضل رحمانی اصل	رزن	دوم	EH
محمد اشرفی اصفهانی	باختران	دوم	Q
نصرالله صالحی حاجی‌آبادی	اصفهان	دوم	FT
علی عبدالعلی‌زاده	ارومیه	دوم	BS
فرج‌الله افرازیده	نوشهر	دوم	FL
علی موحدی ساوجی	ساوه	دوم	GC
سید رضا اکرمی	سمنان	دوم	DY
محمد رشیدیان	آبادان	دوم	GH

۴-۱- تحویل متن و کدگذاری

در مرحله تحویل متن، پس از جمع‌آوری داده‌های موردنیاز پژوهش، مضامین پایه استخراج می‌شوند و نقل‌قول‌های مربوط به نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی، در قالب کدهایی سازمان‌دهی می‌شوند. این نقل‌قول‌ها و عبارات، دارای مضامینی هستند که در روش تحلیل مضمون به آن‌ها مضامین پایه‌ای گفته می‌شود. در این بخش، تفسیر ابتدایی از داده‌های استخراج شده از مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی انجام می‌شود و کدها مربوط به قلمرو موضوعی پژوهش است. به دلیل حجم بالای مطالب و استفاده از متن مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی در بخش تحلیل کیفی، در جدول شماره ۲ تنها به ذکر نمونه از تبدیل متن به مضامین پایه‌ای اکتفا شده است.

جدول ۲: تبدیل نقل و قول‌های نمایندگان به مضامین پایه‌ای

جدول تبدیل نقل و قول‌های نمایندگان به مضامین پایه‌ای			
ردیف	متن سند	کدها	مضمون پایه‌ای
	استدعا می‌نمایم در مورد بهبود مرمت و آسفالت جاده سقز- بانه توجه فرموده. جاده مزبور تنها مربوط به مردم این دو شهر نیست بلکه جاده مهم نظامی هم هست که بیشتر زیان‌خیزی این جاده متوجه وسایل نقلیه نیروهای نظامی می‌گردد از طرف دیگر مردم این حوزه علاوه بر حمله صدام بیشتر اوقات مورد حمله و ترور گروهک‌های داخلی ضدانقلاب قرار می‌گیرند.	I (جلسه ۶، ۱۳۶۳/۰۳/۲۷)	بازسازی و آسفالت جاده‌ها در این شرایط جنگی یک ضرورت است زیرا خرابی آن‌ها متوجه وسایل نقلیه نظامی است.
	همچنان که امام بر ادامه جنگ تا رفع فتنه، همیشه تأکید کرده‌اند. برای رسیدن به این هدف و از بین بردن موانع کفر و نفاق نیازمند به ارتش قوی و مکتبی هستیم و اینجا لازم است متذکر گردم امروز ملت ما سرنوشت خود را و دین و مملکتش را به سرنوشت جنگ می‌بندد و با عزمی راسخ ایستاده است تا تعیین تکلیف قطعی را در جبهه‌ها نماید.	CR (جلسه ۶۷، ۱۳۶۳/۰۹/۲۹)	برای پیروزی در جنگ، نیاز به ارتش قوی و مکتبی است.

۴-۲- تبدیل مضامین پایه به مضامین سازنده

در این مرحله، بررسی مضامین پایه انجام می‌گیرد؛ سپس با تقسیم‌بندی مطالب تلاش بر این است که مضمون‌های اصلی استخراج شوند. این مرحله به گونه‌ای بازبینی و تسویه مضامین اولیه است که خروجی آن فهرست مشخصی از مضامین مستخرج از اسناد است.

جدول ۳: تبدیل مضامین پایه به مضامین سازنده

ردیف	مضامین پایه	مضمون سازنده
	بازسازی و آسفالت جاده‌ها در این شرایط جنگی یک ضرورت است زیرا خرابی آن‌ها متوجه وسایل نقلیه نظامی است.	ضرورت بازسازی جاده‌ها
	پیشنهاد می‌شود مسئولین ذی‌ربط با برپایی مانورهای مختلف ضد جاسوسی و تنوع بخشیدن به کار نیروهای حافظ امنیت، آمادگی آن‌ها را همیشه حفظ کنند.	نگه‌داشتن آمادگی همیشگی نیروهای امنیتی
	با تشکیل بسیج، شرایط جبهه‌های نبرد به نفع ایران تغییر کرد.	تأکید بر نقش بسیج در جنگ
	عملکرد ۵ ساله بسیج نشان می‌دهد علاوه بر فعالیت در جبهه‌های نبرد و دفاع از تمامیت ارضی ایران اسلامی در آزادسازی منطقه کردستان در کنار سایر نیروهای متعهد اسلام در همکاری‌های مختلف و ملت‌گام‌های مؤثری برداشته است.	
	بسیج مردمی تاکنون توانسته است نقش عمده‌ای در پیشبرد جنگ تحمیلی و ایجاد امنیت داخلی داشته باشد، بعدازاین نیز باید مبارزه قدرتمندانه با کسب تجربیات و آموزش‌های لازم نظامی و اخلاقی ادامه یابد.	
	مسئولین کشور، فرماندهان ارتش و سپاه درس اخلاص و ایثارگری را باید از بسیجیان یاد بگیرند.	
	اگرچه کار بسیج مستضعفین در زمینه آموزش و سازمان‌دهی نیروهای مردمی تاکنون چشمگیر بوده است؛ اما این مقدار نیرو کافی نیست و امید است انشاء الله مسئولین بسیج با همکاری سایر مسئولین زمینه‌ساز تحقق و تشکیل ارتش بیست‌میلیونی موردنظر امام امت بشوند.	
	بسیجی در زمان انقلاب یعنی انسان‌های ایثارگری که بی‌هیچ چشمداشتی در سخت‌ترین شرایط اسلحه به دست می‌گیرند و دفاع از انقلاب مقدس اسلامی می‌نمایند و آمادگی دفاع از همه مستضعفان عالم را دارند.	
	عدم معرفی وزیر دفاع، نشانه عدم اجرای قانون است.	ضرورت تسریع در معرفی وزیر

دفاع	با توجه به شرایط جنگی و نیاز مبرم به وزیر دفاع، نباید در معرفی وزیر دفاع تعلل کرد.	
لزوم تأمین امکانات و تجهیزات نظامی رزمندگان	باید نسبت به رفع اشکالات و ترمیم ضعف‌های گذشته در استراتژی، تاکتیک، لجستیک، تدابیر و مدیریت‌ها، تشویق و تنبیه به موقع و بسیج و آموزش نیروها و هماهنگی و بهره‌گیری از کلیه دستگاه‌ها اقدام کرد تا اگر جنگ طولانی شد مشکلی ایجاد نشود.	
	برای پیروزی در جنگ، نیاز به ارتش قوی و مکتبی است.	
	دولت همه امکانات و نیروهای خود را برای حضور در جبهه‌ها بسیج کند.	
	وزارت صنایع سنگین باید در تأمین امکانات موردنیاز گردان و قرارگاه سرعت عمل داشته باشد.	
	امکانات و کمک‌های مردم باید به‌طور مساوی در جبهه‌ها بین رزمندگان تقسیم شود.	
	از فرماندهان تقاضا می‌شود امکانات بیشتری در اختیار سپاه و بسیج قرار داده شود.	
	نمایندگان پیشنهاد دارند گروهی ارزیاب و تحلیل‌گر نظامی از ارتش و سپاه نتایج هر عملیات را بررسی و نقاط قوت و ابتکارات را مشخص و برای تعمیم و گسترش و تکرار آن رهنمود و برای بعضی نواقص تکراری آن راه‌حلی پیدا کنند.	
ضرورت اجرای دقیق قانون نظام وظیفه	لازم است شورای عالی دفاع و مسئولین جنگ با تهیه اسباب و وسایلی که موجب دلگرمی و تشویق رزمندگان را فراهم نمایند و چنانچه در این رابطه نیاز به قانون باشد لایحه مناسب توسط دولت به مجلس تقدیم گردد.	
	در مسئله سربازگیری باید تبعیض قائل نشد.	
	قانون مربوط به نظام وظیفه و مجازات مشمولین غایب یا متخلف باید به‌درستی اجرا شود.	
	مسئولین در رابطه با قانون نظام وظیفه باید تعهد و مسئولیت بیشتری در مرحله اجرا از خود نشان دهند.	
ضرورت طراحی مناسب عملیات‌ها	طبق قانون مشمولین غایب باید دستگیر شوند.	
	در طراحی جنگ، کارشناسی و دقت بیشتری لازم است و امید است طراحان جنگ در این مورد سرمایه‌گذاری بیشتری داشته باشند.	

	فرماندهان و مسئولین محترم جنگ باید بیشتر فکر کنند و روی جنگ و عملیات‌ها بیشتر از گذشته وقت بگذارند تا تهاجمات را فشرده‌تر و گسترده‌تر کنند و از این طریق دشمن را در تنگنا قرار دهند.	
--	--	--

۴-۳- کشف و ترسیم شبکه مضامین

طبق واکاوی فراگیر مشروح مذاکرات دوره دوم مجلس شورای اسلامی، تعداد ۷ مضمون سازمان‌دهنده پیرامون مضمون فراگیر «رویکرد نظامی نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی در قبال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران» استخراج شد که عبارت‌اند از:

جدول ۴: تعداد شناسه‌های مرتبط با مضامین سازنده

ردیف	مضامین سازمان‌دهنده	تعداد شناسه
۱	ضرورت بازسازی جاده‌ها	۱
۲	نگه‌داشتن آمادگی همیشگی نیروهای امنیتی	۱
۳	تأکید بر نقش بسیج در جنگ	۶
۴	ضرورت تسریع در معرفی وزیر دفاع	۲
۵	لزوم تأمین امکانات و تجهیزات نظامی رزمندگان	۸
۶	ضرورت اجرای دقیق قانون نظام وظیفه	۴
۷	ضرورت طراحی مناسب عملیات‌ها	۲

۴-۴-۴- کشف و توصیف مضامین

در این مرحله شبکه مضامین مستخرج در خصوص مواضع نظامی نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی، توضیح داده می‌شود. این مرحله از کار، ابعادی تبیینی و تحلیلی دارد. اطلاعات ارائه شده در این قسمت، جمع‌بندی محتوایی از اسناد مشروح مذاکرات مجلس شورای اسلامی و کتاب‌ها و خاطرات در زمینه رویکرد نظامی نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی است.

۴-۴-۱- ضرورت بازسازی جاده‌ها

علی خرم‌تائی نماینده سقز و بانه از دولت و وزارت راه و ترابری خواستار مرمت و بازسازی آسفالت جاده سقز- بانه شد. وی بازسازی این جاده را نه تنها برای رفاه مردم منطقه مفید دانست بلکه اظهار داشت این یک جاده مهم نظامی است که خرابی آن بیشتر متوجه وسایل نقلیه نیروهای نظامی خواهد شد. از طرفی مردم این منطقه علاوه بر حمله عراق، مورد حمله و ترور گروهک‌های داخلی ضدانقلاب نیز قرار می‌گیرند؛ از این رو ترمیم این جاده در جابه‌جایی ادوات نظامی کارگشا است (I-6-1363). با توجه به شرایط جنگی حاکم بر کشور و ضرورت انتقال وسایل و تسلیحات جنگی، بازسازی جاده‌های مواصلاتی در مناطق جنگی مورد اهمیت و توجه نمایندگان قرار گرفت.

۴-۴-۲- نگاه داشتن آمادگی همیشگی نیروهای امنیتی

محمدامین طرفی نماینده آبادان به مناسبت سالگرد کشف کودتای نوژه در سخنانی به هوشیاری و آمادگی نیروهای نظامی و امنیتی پرداخت و افزود این بیداری و آمادگی در خاموش کردن این نوع حرکت‌ها و توطئه‌ها علیه انقلاب مؤثر است؛ از این رو پیشنهاد کرد با برپایی مانورهای مختلف و تنوع بخشیدن به فعالیت نیروهای ذی‌ربط، آمادگی آن‌ها همواره فراهم شود؛ در همین رابطه از نمایندگان مجلس خواستار همکاری جهت تشکیل وزارت اطلاعات از تعیین وزیر آن تا تشکیل وزارتخانه به‌طور جدی شد (AC-14-1363). حملات غیرقابل پیش‌بینی دشمن و گروهک‌های مخالف انقلاب، آمادگی نیروهای نظامی را ضرورت بخشید. این امر مستلزم برگزاری دوره‌های آموزشی و دادن تعلیمات لازم بود.

۴-۳-۴ تأکید بر نقش بسیج در جنگ

حسن مجتهد شبستری نماینده تهران فرمان تشکیل بسیج توسط امام را یک اقدام مهم در زمینه سازمان‌دهی و تشکل توده‌های مردم برای دفاع از انقلاب اسلامی و عینیت بخشیدن به حکم جهاد توصیف کرد. وی افزود با حضور بسیج در عرصه نبرد علیه عراق اوضاع جبهه‌های جنگ به نفع جمهوری اسلامی تغییر کرد و جبهه‌ها به یک حماسه انقلابی و پرشور تبدیل شده است. وی سپس عملکرد بسیج از زمان تشکیل را مورد بررسی قرار داد و اظهار داشت نیروهای بسیج علاوه بر فعالیت در جبهه‌های نبرد و دفاع از تمامیت ارضی ایران در آزادسازی منطقه کردستان همکاری و همگامی داشته است (CD-56-1363). طرفی نماینده آبادان اظهار داشت که بسیج با به صحنه کشاندن توده‌های مردمی توانست در طول دوره تشکیل خود، نقش مهمی در تأمین امنیت و دفاع از کشور در برابر دشمن ایفا کند، در همین رابطه نقش عمده‌ای در پیشبرد جنگ تحمیلی و تأمین امنیت داخلی داشته است؛ بر همین اساس لازم است با کسب تجربه و آموزش‌های لازم نظامی و اخلاقی، اشتباهات گذشت را جبران و فنون نظامی جدید را کسب کند. وی در پایان، بسیج را یکی از زیباترین دستاوردهای انقلاب توصیف کرد (AC-56-1363).

علی‌رحم یوسف‌پور نماینده اردل اظهار داشت مسئولین کشور، فرماندهان ارتش و سپاه باید درس اخلاص و ایثارگری را از بسیجیان فراگیرند (CH-58-1363). قنبر کبیری نماینده مرودشت نیز حضور نیروهای بسیج در جبهه رزم علیه دشمن خارجی را چشمگیر و مؤثر ارزیابی کرد و افزود کار بسیج مستضعفین در زمینه آموزش و سازمان‌دهی نیروهای مردمی تاکنون چشمگیر بوده است؛ اما برای مقابله با دشمنان انقلاب این مقدار نیرو کافی نیست و امید است مسئولین بسیج با همکاری سایر نهادها زمینه‌ساز تحقق و تشکیل ارتش بیست‌میلیونی موردنظر امام شوند، زیرا به فرموده آیت‌الله منتظری همه باید آموزش ببینند چون کفر همیشه با اسلام در ستیز است (DH-344-1365).

میرابوطالب حجازی نماینده رشت اظهار داشت که در فرهنگ انقلاب، بسیج به تشکیلاتی گفته می‌شود که پس از پیروزی انقلاب به فرمان امام در ۵ آذر ۱۳۵۹ تشکیل شد. وی افزود که این نیرو در خدمت مستضعفان درآمد تا هر وقت و زمان و در هر کجا و مکان مردم مورد ظلم و تجاوز قرار گیرند از آب‌وخاک و حیثیت و عقیده آنان دفاع نماید؛ بر همین اساس بسیجی در

زمان انقلاب یعنی انسان‌های ایثارگری که بی‌هیچ چشمداشتی در سخت‌ترین شرایط اسلحه به دست می‌گیرند و دفاع از انقلاب مقدس اسلامی می‌نمایند و آمادگی دفاع از همه مستضعفان عالم را دارند. (EA-345-1365). نیروهای بسیج با ایجاد همدلی و همبستگی در جامعه، بخصوص در شرایط جنگی می‌توانست نقش مهمی در ایجاد اتحاد و روحیه انقلابی در آحاد مردم ایجاد کند. از مهم‌ترین کارکردهای بسیج، افزایش میزان مشارکت مردم بود از این رو آن‌ها جنگ عراق علیه کشور را تعرض به خود تلقی کردند و دفاع از کیان کشور را وظیفه خود تلقی کردند. بر همین اساس بود که نقش بسیج نیز مورد توجه نمایندگان قرار گرفت.

۴-۴-۴- ضرورت تسریع در معرفی وزیر دفاع

تأخیر در معرفی وزیر دفاع واکنش نمایندگان را برانگیخت. نورالله عابدی نماینده بهبهان خطاب به مسئولین ذی‌ربط، اظهار داشت طبق ماده ۳ آئین‌نامه داخلی مجلس شورای اسلامی مصوب ۹ مرداد ۱۳۶۳ نخست‌وزیر و رئیس‌جمهور موظف هستند در صورتی که یک یا چند وزیر رأی اعتماد از مجلس نگرفتند با رعایت اصل ۱۳۳ قانون اساسی، حداکثر ظرف مدت ۱۵ روز فرد یا افراد دیگری را برای اخذ رأی اعتماد به مجلس معرفی کنند. نزدیک به هفت ماه است که وزیر دفاع به مجلس اسلامی معرفی نشده است که مصداق عدم اجرای مصوبات مجلس شورای اسلامی است (C-129-1364). علی‌رحم یوسف‌پور نماینده اردل در این مورد رئیس‌جمهور و نخست‌وزیر را مورد خطاب قرار داد: «چرا در معرفی وزرای دفاع و برنامه‌بودجه و راه و ترابری تعلل می‌نمایند؟ مگر نه این است که جنگ در رأس امور است و در زمان جنگ ما به یک وزیر دفاع نیاز داریم...» (CH-143-1364). وزیر دفاع به‌عنوان وزیر وزاتخانه دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و یکی از اعضای هیئت دولت از جایگاه بالایی برخوردار است. علاوه بر این نقش‌آفرینی نیروهای مسلح در زمان جنگ، اهمیت موضوع را دوچندان می‌سازد از این رو معرفی وزیر دفاع در آن زمان از اهم مسائل بود.

۴-۴-۵- لزوم تأمین امکانات و تجهیزات نظامی رزمندگان

هاشمی رئیس مجلس و نماینده امام در شورای عالی دفاع در مصاحبه مطبوعاتی ۲۴ شهریور ۱۳۶۳ با روزنامه جمهوری اسلامی و روزنامه اطلاعات درباره سیاست ایران در زمینه تهیه ابزار و

ادوات نظامی گفت: «ما مطمئن بودیم که این جنگ ریشه در قدرت‌های بزرگ غربی و شرقی دارد و آن‌ها که منبع اسلحه دنیا هستند، حاضر نیستند در این جنگ از لحاظ تأمین سلاح با ما همکاری بکنند تا ما قدرت تسلیحاتی برتر داشته باشیم. این برایمان روشن بوده و هست و تاکنون نه ما عوض شدیم و نه آن‌ها» (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶: ۲۸۹-۲۹۰). از مشکلات نظامی که در این دوره مطرح بود کمبود امکانات مالی بود. در دیداری که مخترعان سازمان پژوهش‌های علمی با هاشمی رفسنجانی در تیر ۱۳۶۳ داشتند ضمن توضیحاتی درباره ساخت موشک بالستیک و ترمز هواپیمای اف ۱۴ و سایر فعالیت‌هایشان، از عدم توجه کافی به نیازهایشان گله و خواهان توجه بیشتر شدند (هاشمی رفسنجانی، ۱۳۸۶: ۱۸۰).

رحمت‌الله رحمتی نماینده قمشه اجرای خواسته امام مبنی بر «ادامه جنگ تا رفع فتنه» را نیازمند داشتن یک ارتش قوی و مکتبی دانست و افزود بنیه دفاعی کشور باید تقویت شود (CR-67-1363). رحیم عزیزاده باروق نماینده اردبیل اظهار داشت که پس از دیداری که تعدادی از نمایندگان از جبهه‌ها داشتند، پیشنهاد داشتند گروهی ارزیاب و تحلیل‌گر نظامی از ارتش و سپاه نتایج هر عملیات را بررسی و نقاط قوت و ابتکارات را مشخص و برای تعمیم و گسترش و تکرار آن رهنمود و برای بعضی نواقص تکراری آن راه‌حلی پیدا کنند (DW-125-1364). عباس دوزدوزانی نماینده تهران خواستار اقدام اساسی در رفع مشکلات و اصلاح ضعف‌های سابق در استراتژی، تاکتیک، لجستیک، تدابیر و مدیریت‌ها، تشویق و تنبیه به‌موقع و بسیج و آموزش نیروها و هماهنگی و بهره‌گیری از کلیه دستگاه‌ها و امکانات مادی و معنوی که در افزایش توان رزمی نیروهای مسلح مؤثر است شد (GI-192-1364). ابوالفضل رحمانی اصل نماینده رزن از محسن رضایی، فرمانده سپاه خواست امکانات بیشتری در اختیار سپاه و بسیج قرار داده شود. (EH-219-1364).

قنبر کبیری نماینده مرودشت با اشاره به اینکه دشمن بعد از عملیات فاو نتوانسته است خود را بازسازی کند، از دولت خواست برای گرفتن نتیجه خوب نیاز است همه امکانات و نیروهای خود را برای حضور در جبهه‌ها بسیج کند (DH-256-1365). محمد اشرفی اصفهانی نماینده کرمانشاه نیز با اشاره به موفقیت رزمندگان در عملیات فاو اظهار داشت که شورای عالی دفاع و مسئولین جنگ اسباب و وسایلی که موجب دلگرمی و تشویق رزمندگان اسلام بخصوص

پاسداران و بسیجیان داوطلب باشد را فراهم نمایند و چنانچه در این رابطه نیاز به قانون باشد لایحه مناسب توسط دولت به مجلس تقدیم گردد (Q-261-1365). نصرالله صالحی حاجی آبادی نماینده اصفهان خطاب به مسئولین تدارکات و کسانی که کمک‌های مردمی را به جبهه‌ها می‌برند، اظهار داشت که این کمک‌های مردمی اکثراً از زندگی روزمره مردم فقیر جدا شده و برای نیازهای فرزندان رزمندگان به جبهه ارسال می‌شود؛ بنابراین کوچک‌ترین اسراف و یا تبذیر غیرقابل بخشش است. سعی شود در مصرف امکانات مخصوصاً مواد غذایی تفریط نشود و بین همه رزمندگان و همه جبهه‌ها تقسیم بشود. مخصوصاً این نکته قابل دقت است رزمندگان ما همه، ارتشی، سپاهی، بسیجی، فرزندان این ملت و جمعیت‌اند و از امکانات همه برحسب نیاز باید برخوردار شوند (FT-290-1365). از مهم‌ترین مسائل معتابه ایران در زمان جنگ تحمیلی عراق علیه ایران، کمبود تسلیحات و تجهیزات نظامی بود؛ به گونه‌ای که این امر باعث برخی از شکست‌های ایران در میدان جنگ شده بود؛ از این رو توجه بدین موضوع از سوی نمایندگان مجلس پیگیر و دنبال می‌شد.

۴-۴-۶- ضرورت اجرای دقیق قانون نظام وظیفه

علی‌ابوالحسن‌زاده نماینده ارومیه از مسئولان خواستار رسیدگی به مشمولین نظام وظیفه شد که چرا فرزندان سرمایه‌داران از این امر مستثنی می‌شوند (BS-41-1363). فرج‌الله افرازیده نماینده نوشهر نیز خواستار مجازات افرادی شد که به ترفندهای مختلف از معرفی خود به نظام وظیفه شانه خالی می‌کنند و یا با بهانه‌های مختلف سربازی خود را در تهران و جاهای دیگر در پشت جبهه می‌گذرانند (FL-256-1365). موحدی ساوجی نماینده ساوه خواستار اجرای قاطع قانون مربوط به نظام وظیفه و مجازات مشمولین غایب و یا متخلف شد تا در برابر هجوم گسترده نیروهای مردمی به جبهه، سربازان مشمول راهی خدمت شوند. وی در پایان افزود باوجوداینکه نزدیک به دو ماه از اجرای این قانون می‌گذرد اما جدیتی از سوی بعضی از ارگان‌ها دیده نمی‌شود (GC-317-1365). سید رضا اکرمی نماینده سمنان با اشاره به اهمیت جنگ، خواستار اجرای قانون مصوب مجلس در مورد مجازات مشمولین غایب و متخلف شد و افزود که آن‌ها باید دستگیر شوند (DY-475-1366). درواقع نیاز کشور به نیروی نظامی در جنگ، حملات گسترده

دشمن در جبهه‌های مختلف، غیرقابل پیش‌بینی بودن حملات باعث شده بود که نمایندگان مجلس به صورت یک دغدغه، اجرای دقیق قانون نظام وظیفه را در جلسات دنبال کنند.

۴-۴-۷- ضرورت طراحی مناسب عملیات‌ها

نصرالله صالحی حاجی آبادی نماینده اصفهان ضرورت کار کارشناسی در مورد عملیات‌ها را گوشزد کرد. وی با اشاره به گره خوردن وجهه و اعتبار ایران به پیروزی در جنگ، اظهار داشت که باوجود اعتقاد به اعجاز و معجزه و کمک خداوند در پیروزی عملیات‌ها، ولی وارد آوردن ضربه مفید و دقیق بر دشمن موضوعی قابل بررسی است. وی افزود پایه جنگ بر دو اساس است: ۱- طراحی ۲- نیروی انسانی. در مورد نیروی انسانی باید اذعان داشت که نیروهای مردمی در این زمینه خودجوش فعال هستند و در این زمینه کمبودی وجود ندارد. موضوع مهم کار کارشناسی در طراحی عملیات‌ها است که باید در این باره سرمایه‌گذاری کرد. در پایان از مسئولان خواست در این زمینه از نیروهایی باتجربه استفاده کنند (FT-290-1365). محمد رشیدیان نماینده آبادان نیز با خطاب قرار دادن فرماندهان و مسئولان ذی‌ربط از آن‌ها خواست در ارتباط با انجام عملیات‌ها وقت بیشتری صرف شود تا حملات فشرده‌تر، گسترده‌تر و فاصله زمانی بین آن‌ها کوتاه‌تر باشد تا فرصت هرگونه فکر و تأمین تجهیزات از دشمن گرفته شود. باید محورهای عملیاتی در طول ۱۲۰۰ کیلومتر متعدد و متنوع شود و لازمه این کار حضور گسترده و مستمر بسیجیان در جبهه جنگ، اختصاص امکانات بیشتر به جبهه و رزمندگان و توجه بیش‌ازپیش مجلس به موضوع جنگ است (GH-411-1366).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

مجلس دوم در خرداد ۱۳۶۳ افتتاح شد. در این زمان کشور درگیر جنگ عراق علیه ایران بود که از شهریور ۱۳۵۹ شروع شده و همچنان ادامه داشت؛ از این رو از مهم‌ترین وظایفی که نمایندگان برای خود قلمداد کردند، اتخاذ رویکرد نظامی متناسب با ارزش‌های حاکم در قبال جنگ مذکور بود.

طبق واکاوی فراگیر مشروح مذاکرات دوره دوم مجلس شورای اسلامی، تعداد ۷ مضمون سازمان‌دهنده پیرامون مضمون فراگیر «رویکرد نظامی نمایندگان دوره دوم مجلس شورای اسلامی

در قبال جنگ تحمیلی عراق علیه ایران» استخراج شد که عبارت‌اند از: ضرورت بازسازی جاده‌ها، نگه‌داشتن آمادگی همیشگی نیروهای امنیتی، تأکید بر نقش بسیج در جنگ، ضرورت تسریع در معرفی وزیر دفاع، لزوم تأمین امکانات و تجهیزات نظامی رزمندگان، ضرورت اجرای دقیق قانون نظام وظیفه، ضرورت طراحی مناسب عملیات‌ها.

در این بین مضمون «لزوم تأمین امکانات و تجهیزات نظامی رزمندگان» با ۸ فراوانی بیشترین توجه مجلس را به خود اختصاص داده است که این موضوع متأثر از راهبرد نظامی ایران مبنی بر ادامه جنگ تا سقوط صدام بود که لازمه آن لزوم تأمین امکانات و تجهیزات نظامی رزمندگان بود. نمایندگان اجرای خواسته امام مبنی بر «ادامه جنگ تا رفع فتنه» را نیازمند داشتن یک ارتش قوی و مکتبی دانستند و معتقد بودند که بنیه دفاعی کشور باید تقویت شود. در واقع با توجه به تجربه سه‌ساله‌ای که نمایندگان از زمان شروع جنگ داشتند، بر این امر واقف بود که پیشرفت در جنگ نیازمند تأمین تسلیحات و تجهیزات نظامی به مقدار کافی است؛ بخصوص در آن زمان که کشور از سوی بسیاری از کشورها تحریم بود. علاوه بر این توجه به زیرساخت‌ها از جمله بازسازی جاده‌ها جهت حمل و نقل تسلیحات نظامی از دیگر دغدغه‌های نمایندگان دوره دوم مجلس بود. با توجه به غیرقابل پیش‌بینی حملات دشمن، لزوم آمادگی نیروهای نظامی نیز مورد توجه قرار گرفت. با توجه به اهمیت پیروزی ایران در جنگ با عراق، لزوم کار کارشناسی شده و طراحی مناسب عملیات‌های جنگی از سوی نمایندگان دنبال شد. نمایندگان بر این امر واقف بودند که وزیر دفاع نقش مهمی در پیشبرد مسائل نظامی کشور در زمان جنگ دارد؛ از این رو خواستار سرعت بخشیدن به معرفی وزیر دفاع شدند.

می‌توان گفت رویکرد نمایندگان مجلس نیز تا حدودی متأثر از راهبرد نظامی فرماندهان جنگ بود. پس از شکست ایران در عملیات رمضان، استراتژی جنگی ایران از سال ۱۳۶۱ تا ۱۳۶۴ مبتنی بر پیشروی به سمت تصرف مناطقی با ارزش نظامی یا اقتصادی در عمق خاک عراق سوق پیدا کرد که این امر مستلزم داشتن نیروی نظامی کافی با تجهیزات مناسب بود. همچنین با گسترش دخالت عراق در حوزه خلیج فارس و جنگ نفت کش‌ها، در سال‌های پایانی جنگ، راهبرد نظامی ایران مبتنی بر تداوم جنگ تا سقوط صدام و تنبیه متجاوز و سقوط حزب بعث بود. نمایندگان مجلس نیز در این راستا تلاش داشتند با تأکید بر مضامین کلیدی چون «تأمین امکانات و تجهیزات

نظامی رزمندگان»، «بسیج مردم»، «حفظ آمادگی نیروها» نقش حمایتی و دفاعی خود از جبهه‌های جنگ را پررنگ و مؤثر سازند.

در ارتباط با این موضوع، می‌توان به پژوهشگران موضوعات زیر جهت تحقیق و پژوهش پیشنهاد داد:

۱. بررسی نقش مجلس شورای اسلامی در تصویب قوانین مرتبط با جنگ؛
۲. تحلیل عملکرد مجلس شورای اسلامی در تأمین منابع مالی جنگ.

فهرست منابع

- آقای جیره‌نده، عباس و بسطامی، رضا (۱۳۷۸). «دومین دوره مجلس شورای اسلامی». تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.
- اردستانی، حسین و ایزدی، یدالله (۱۳۹۸). «روزشمار جنگ ایران و عراق». کتاب پنجاه و سوم، ج ۱، نبرد بزرگ زمستانی در جبهه شمالی، تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس سپاه.
- افضلی، رسول و محسن‌زادگان، امیر (۱۳۹۶). «بررسی مواضع نظامی امام خمینی در جنگ ایران و عراق». تهران: مرکز اسناد و تحقیقات دفاع مقدس.
- بخت‌آزمای، محمد و منتظرخراسان، حجت (۱۳۹۶). «بررسی روش تحلیل مضمون در تحقیقات با رویکرد کیفی». مجموعه مقالات سومین کنفرانس بین‌المللی مدیریت و مهندسی صنایع، دانشگاه مقدس اردبیلی.
- رزاقی، ابراهیم (۱۳۷۶). «آشنایی با اقتصاد ایران». تهران: نشر نی.
- رضایی، محسن (۱۳۸۸). «بررسی ابعاد اجتماعی جنگ، درج‌شده در کتاب ما و جنگ». به کوشش مهدی بهداروند، تهران: پژوهشکده مطالعات و تحقیقات دفاع مقدس.
- زرقانی، سید هادی (۱۴۰۰). «بررسی و تبیین راهبردهای دفاعی حضرت امام خمینی در دفاع مقدس». فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۷، شماره ۳، شماره پیاپی (۲۷).
- سهراب‌لو، پدram (۱۳۹۰). «تولد چپ و راست»، مجله نسیم بیداری، شماره ۱۷.
- موسوی‌الخمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۹). «صحیفه امام». ج ۱۸. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س).
- طالب، زهرا (۱۴۰۱). «روش تحلیل مضمون با رویکرد کاربردی». چهارم‌حال بختیاری: انتشارات جهاد دانشگاهی.
- عابدی جعفری، حسن و همکاران (۱۳۹۰). «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی». اندیشه مدیریت راهبردی، سال ۵، شماره ۲.
- علائی، حسین (۱۳۹۱). «روند جنگ ایران و عراق». ج ۱، تهران: نشر مرزوبوم.
- علائی، حسین (۱۴۰۰). «بررسی و ارزیابی راهبردهای دفاعی و نظامی جمهوری اسلامی ایران در جنگ تحمیلی». فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس، دوره ۷، شماره ۲، شماره پیاپی (۲۶).
- علی بابایی، داوود (۱۳۸۴). «بیست‌وپنج سال در ایران چه گذشت». ج ۱۱، چ ۲، تهران: امید فردا.
- فروتنی، زهرا (۱۳۹۵). «تحلیل سیاست دفاعی امام خمینی در دفاع مقدس». مجله سیاست دفاعی، سال ۲۴، شماره ۹۷.
- کارنامه مجلس شورای اسلامی دوره دوم (۱۳۶۴). سال اول، تهران: روابط عمومی مجلس شورای اسلامی.

کمالی، یحیی (۱۳۹۷). «روش‌شناسی تحلیل مضمون و کاربرد آن در مطالعات سیاست‌گذاری عمومی». فصلنامه سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۴، شماره ۲.

کلاچیان، زهره (۱۳۸۲). «خاطرات حجت‌الاسلام دعاگو». تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی.

محقق، محمدحسن (۱۳۹۳). «اسرار مکتوم، ناگفته‌های دفاع هشت‌ساله». تهران: نشر بعثت.

مراد پیری، هادی و حشمتی جدید، مهدی (۱۳۹۵). «بررسی مقایسه‌ای راهبرد جمهوری اسلامی ایران و عراق در دوران جنگ از دیدگاه فرماندهان دوران دفاع مقدس». مجله سیاست دفاعی، سال ۲۵، شماره ۹۷.

موسوی قویدل، علی‌اکبر (۱۳۹۳). «فصل بیست و یکم کتاب اسرار مکتوم». نگارش محمدحسن محقق، تهران: بعثت.

ولایتی، علی‌اکبر (۱۳۷۶). «تاریخ سیاسی جنگ تحمیلی عراق علیه جمهوری اسلامی ایران». تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

وزیری، نسرين (۱۳۹۴). «بازیگران و بازیگردانان مجلس؛ نمایندگان پایتخت در پارلمان ایران». تهران: انتشارات صمدیه.

هاشمی رفسنجانی، اکبر (۱۳۸۱). «کارنامه و خاطرات سال ۱۳۶۲، آرامش و چالش». تهران: دفتر نشر معارف اسلامی.

هاشمی رفسنجانی، اکبر (۱۳۸۲). مصاحبه با روزنامه کیهان. نگین ایران، فصلنامه مطالعات و تحقیقات جنگ، دوره ۲.

هاشمی رفسنجانی، اکبر (۱۳۹۹). مصاحبه با روزنامه جمهوری اسلامی. تهران: سازمان انتشارات جمهوری اسلامی.

همتی، ایرج و دلاوری، ابوالفضل (۱۳۹۴). «استراتژی جنگ و رفتار سیاست خارجی: درآمدی بر تبیین فرآیند و فرجام جنگ ایران و عراق». پژوهشنامه علوم سیاسی، سال ۱۰، شماره ۳.

joint Strategy Review(1999). Washington, DC; The joint Staff, Chakravarthy, B. and Henderson, j(2007). "From ahierarchy to a hierarchy of strategies: adapting to a changing context", Management Decision, 45(3), pp. 642-652

رتال جامع علوم انسانی